

სილაბუსი 1

სასწავლო კურსის დასახელება: ახლო აღმოსავლეთის წინაისტორია

სასწავლო კურსის კოდი:

სასწავლო კურსის სტატუსი: საგანი გათვალისწინებულია ჰუმანიტარული ფაკულტეტის არქეოლოგიის დარგის ბაკალავრიატის მეოთხე კურსისათვის; სავალდებულო კურსი.

სასწავლო კურსის ხანგრძლივობა: 2 სემესტრი.

ECTS: საგნის კრედიტების რაოდენობა – 10 (5+5). საკონტაქტო საათების რაოდენობა – 90; ე.ი. ორივე სემესტრის განმავლობაში ტარდება 30 ერთსაათიანი ლექცია და 30 ორსაათიანი სემინარი. დამოუკიდებელი მუშაობისათვის განკუთვნილია 160 საათი.

ლექტორი: გიორგი ლ. ქავთარაძე, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი, ვებგვერდი: <http://www.scribd.com/kavta> , ტელ. 22-30-50, ელ-ფოსტა: giorgikavtaradze@hotmail.com

სასწავლო დაწესებულება: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

სასწავლო კურსის მიზანი: საქართველოს (აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთს) და მთლიანად ამიერკავკასიას (ანუ სამხრეთ კავკასიას) საშუალებდო ადგილი უკავია, იმიერკავკასია-სამხრეთ რუსეთის სტეპებსა და ახლო აღმოსავლეთს შორის. მიუხედავად იმ გარემოებისა, რომ მსოფლიოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი წყალგამყოფი ქედი – კავკასიონის მთაგრეხილი – განსაზღვრავს ამიერკავკასიის ადგილს ახლო აღმოსავლეთში, ამ მიმართულებით ყურადღება ნაკლებად იყო მიპყრობილი; საბჭოთა კავშირისა და უფრო ადრე რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში ყოფნამ გამოიწვია ის, რომ საქართველოს ისტორიული დარგები შეისწავლებოდა რუსეთის იმპერიის სხვა მხარეებთან მიმართებით და არა ბუნებრივ ისტორიულ ველთან – ახლო აღმოსავლეთის დაწინაურებული წინა- და ადრეისტორიული ხანის საზოგადოებების კონტექსტში. წარმოდგენილი სასწავლო კურსის შესწავლის მიზანია აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთისა და ამიერკავკასიის ადგილის განსაზღვრა წინაისტორიული (პრეისტორიული) ახლო აღმოსავლეთის კულტურულ-საზოგადოებრივი განვითარების სისტემაში. კურსის ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანაა, ახლო აღმოსავლეთისა და ამიერკავკასიის წინაისტორიული არქეოლოგიური კულტურების კორელაცია და ერთიანი ქრონოლოგიური განზომილების სკალის მონაცემთა მიხედვით მათი განხილვა.

შესწავლის წინაპირობები: სტუდენტი უნდა ფლობდეს არქეოლოგიის საფუძვლებს (რომელიც მას მოსმენილი უნდა ჰქონდეს ბაკალავრიატის საწყის კურსებზე); სასურველია ინგლისური ენის ცოდნა ინგლისურენოვანი ლიტერატურის გამოსაყენებლად.

სასწავლო კურსის ფორმატი: ლექცია, სემინარი.

სასწავლო კურსის შინაარსი (ლექციების სინოპსისი)

პირველი სემესტრი: ახლო აღმოსავლეთი ქვის ხანაში

1. ახლო აღმოსავლეთის წინაისტორიის შესავალი (1 სალექციო + 2 სასემინარო საათი)

ცნებათა განმარტება: ახლო აღმოსავლეთი, წინაისტორია. ახლო აღმოსავლეთის ფიზიკურ-გეოგრაფიული და პოლიტიკური რუკების მიმოხილვა. შესწავლის ისტორია. სასწავლო კურსის მიზანი და ძირითადი ამოცანები. ახლო აღმოსავლეთის წინაისტორიის მნიშვნელობა მსოფლიო ისტორიისათვის. ახლო აღმოსავლეთის შესწავლის მნიშვნელობა საქართველოსა და ქართველი ერის ისტორიისათვის. ძველი აღმოსავლეთის ისტორიულ განვითარებაში საერთო კანონზომიერებანი და განვითარების განსხვავებული გზების თავისებურებანი.

ლიტერატურა:

ჯაფარიძე/ჯავახიშვილი 1971, 5-13; Массон 1964*passim*; Kenyon 1952, 9-74; Nissen 1988.

2. ახლო აღმოსავლეთის პალეოეკოლოგია (1 სალექციო + 2 სასემინარო საათი)

პალეოეკოლოგიის მნიშვნელობა არქეოლოგიისათვის და არქეოლოგიური კვლევის მნიშვნელობა პალეოეკოლოგიის განვითარებაში. პლესტოცენი ახლო აღმოსავლეთში. ბუნებრივი გარემო გამყინვარების შემდგომი ხანების ახლო აღმოსავლეთში: ა) მთიანი სარტყელი; ბ) მთიანი სარტყლის ჩრდილოეთით მდებარე ბეგნები და ველები; გ) მთიანი სარტყლის სამხრეთით მდებარე ბორცვები და დაბლობები; დ) მესოპოტამია. მსოფლიო ზღვის დონის მერყეობა – ტრანსგრესია და რეგრესია – და მისი მნიშვნელობა არქეოლოგიური კვლევა-ძიებისას.

ლიტერატურა:

Butzer 1965; Mithen 2003, 8-55; Clark/Piggott 1965, 32ff.

3. პალეოლითი (3 სალექციო + 6 სასემინარო საათი)

ახლო აღმოსავლეთის პალეოლითის დამახასიათებელი ნიშნები. ქვედა პალეოლითი: ლევანტი (ძეგლები: ბორჯ კინერეთი, უბეიდა, ლატამნა, უმ-

კატაფა, ატ-ტაბუნი, იაბრუდი), ანატოლია (ალთინ-თეფე), ჩრდილოეთ ერაყი (ბარდა ბალკა). ქვედა პალეოლითის ხანის ანთროპოლოგიური ნაშთები (არქანთროპები). ახლო აღმოსავლეთის ქვედა პალეოლითური მასალის მიმართება საქართველოში მიკვლეულ ქვედა პალეოლითურ მასალასთან. შუა პალეოლითი: ლევანტი (კაფზეჰი, სხული), ანატოლია (ხაზარ-მერდი), ჩრდილოეთ ერაყი (შანიდარი D), ირანი და ავღანეთი (ბისუტუნი, ვარვასი, არჯენე, ქე არამ I, დარაი-კური). შუა პალეოლითის ხანის ანთროპოლოგიური ნაშთები (პალეოანთროპები) და დასაკრძალავი წეს-ჩვეულებების აღმოცენება. ახლო აღმოსავლეთის შუა პალეოლითური მასალის მიმართება საქართველოში მიკვლეულ შუა პალეოლითურ მასალასთან. ზედა პალეოლითი: ლევანტი (ქზარ-აქილი, გომეტრიული ქებარა A-B), ანატოლია (ბელბაში), ჩრდილოეთ ერაყი (შანიდარი C-B, ზარზი, პალეგავრა), ირანი და ავღანეთი (იაფთე, პა-სანგრი, არჯენე, კარა-კამარი, აკ-კუპრუკი). ზედა პალეოლითის ხანის ანთროპოლოგიური ნაშთები და ნეოანთროპის ჩამოყალიბება. ახლო აღმოსავლეთის ზედა პალეოლითური მასალის მიმართება საქართველოში მიკვლეულ ზედა პალეოლითურ მასალასთან.

ლიტერატურა:

ჯაფარიძე 2003, 13-31; ლორთქიფანიძე 2002, 36-48; Бонгард-Левин *et al.*, 1986, 10-23; Бромлей 1986, 5-235; Рогинский/Левин 1963, 205-307; Clark/Piggott 1965, 64-97.

4. მეზოლითი (1 სალექციო + 2 სასემინარო საათი)

ახლო აღმოსავლეთის მეზოლითის დამახასიათებელი ნიშნები. მეზოლითი: ლევანტი (ნატუფის კულტურა (ელ-ვადი, ვადი ფალა, ქებარა, ეინანი, იერიქონი, ბეიდა), მიურაიბითი), ანატოლია (ბელდიბი, სუბერდე), ზაგროსის მთიანეთი (ზავი-ჩემი-შანიდარი, მალეფაატი, ქარიმ-შაჰირი), ირანი (ზაგროსის მთიანეთის გარეშე) და ავღანეთი (გარი-კამირბანდი, ჰოთუ, ალი-თაფა). ახლო აღმოსავლეთის მეზოლითური მასალის მიმართება საქართველოში მიკვლეულ მეზოლითურ მასალასთან. საკვებ-წარმოებითი ეკონომიკის ჩანასახები ახლო აღმოსავლეთის მეზოლითური ხანის ძეგლების მასალების მიხედვით. რასა - ანთროპოლოგიური სახეობანი.

ლიტერატურა:

Mellaart 1965, 11-17; Мелларт 1986, 14-20; Бонгард-Левин *et al.*, 1986, 23-25; Bordaz 1968, 50f.; ჯაფარიძე 2003, 31-35; ლორთქიფანიძე 2002, 48-50.

5. ნეოლითური რევოლუცია (2 სალექციო + 4 სასემინარო საათი)

ნეოლითური რევოლუციის არსი. ნეოლითური რევოლუციის განსხვავებული მოდელები და განვითარების ეტაპები. ნეოლითური რევოლუციის თავისებურებები ახლო აღმოსავლეთში. ნეოლითური რევოლუციის გავრცელების საშუალებები და გზები.

ლიტერატურა:

Özdoğan 1995, 59; Mellaart 1965, 18-32; Mellaart 1975*passim*; Braidwood 1967; Clark/Piggott 1965, 24f.; ლორთქიფანიძე 2002, 48-50.

6. წინაკერამიკული ნეოლითი (3 სალექციო + 6 სასემინარო საათი)

ახლო აღმოსავლეთის წინაკერამიკული ნეოლითის დამახასიათებელი ნიშნები. წინა-კერამიკული ნეოლითი: ლევანტი (იერიქონის წინაკერამიკული A და B ნეოლითი: იერიქონი, ბეიდა, რამადი, აინ მალაჰა, ვადი ფალა, აბუ სუვანი), ანატოლია (აკერამიკული ჰაჯილარი, ნევალი ჩორი, ჩაიონუ თეფესი, ჩათალ ჰუიუქი), ჩრდილოეთი ერაყი-დასავლეთი ირანი (ჯარმო, თელ შიმშარა, თეფე გურანისა და განჯი დერეს ქვედა ფენები, თელ მალბალია, ალი კოში). ახლო აღმოსავლეთის წინაკერამიკული ნეოლითის მიმართება საქართველოს ადრეულ ნეოლითთან.

ლიტერატურა:

Мелларт 1986, 21-57, 83-106; Массон 1964, 90-92; Бонгард-Левин *et al.*, 1986, 26-41; Mellaart 1965, 32-56; Mellaart 1967; Mellaart 1975*passim*; Mellaart 1970; Çambel/Braidwood, 1970, 51-56; ჯაფარიძე 2003, 36-44; ლორთქიფანიძე 2002, 50-53.

7. კერამიკული ნეოლითი (3 სალექციო + 6 სასემინარო საათი)

ახლო აღმოსავლეთის კერამიკული ნეოლითის დამახასიათებელი ნიშნები. ლევანტი (ამუკი A, ბიბლოსისა და რას შამრას ძირეული ფენები), ანატოლია (ჰაჯილარი, გვიანდელი ჩათალ ჰუიუქი), ჩრდილოეთი ერაყი-დასავლეთი ირანი (გვიანდელი ჯარმო, თეფე გურანისა და განჯი დერეს ზედა ფენები, თეფე სარაბი, თელ სოტო, უმ დაბალია), ჩრდილო-აღმოსავლეთი ირანი-სამხრეთი თურქმენეთი (ჯეითუნის კულტურა). ახლო აღმოსავლეთის კერამიკული ნეოლითის მიმართება საქართველოს გვიან ნეოლითთან. ნეოლითური ხელოვნების თავისებურებანი. ადრესამინათმოქმედო კულტურის ძირითადი განმსაზღვრელი ელემენტები.

ლიტერატურა:

ჯაფარიძე/ჯავახიშვილი 1971*passim*; Массон 1964; Mellaart 1970; Mellaart 1975; Мелларт 1986, 58-63; ჯაფარიძე 2003, 44-60; Бадер 1975, 99-111; Kirkbride 1972, 14-16

8. ახლო აღმოსავლეთის პერიფერია ქვის ხანაში (ეგვიპტე, არაბეთის ნახევარკუნძული, ეგვიპტე და ბალკანეთი) (1 სალექციო + 2 სასემინარო საათი)

მიმოხილვა.

მეორე სემესტრი: ახლო აღმოსავლეთი ადრეული ლითონის ხანაში

10. ადრეული ლითონების ხანის დასაწყისი (1 სალექციო + 2 სასემინარო საათი)

ქალკოლითის დახასიათება. მეტალურგიის ადრეული სტადიის დამახასიათებელი ნიშნები. ახალი ტექნოლოგიის გავრცელება – ევოლუცია თუ დიფუზია. ენისა და კულტურის ურთიერთმიმართება.

ლიტერატურა:

Caldwell 1968, 145-150; Dougherty/Caldwell 1966, 984-985; de Jesus 1980; Muhly 1973; Moorey 1982, 13-38; Kavtaradze 1999, 67-101; Coghlan 1951; Esin 1995, 61-77; დამბაშიძე *et al.* 2010.

11. მესოპოტამიის ქალკოლითი (3 სალექციო + 6 სასემინარო საათი)

ჰასუნის კულტურა, სამარა, იარიმ თეფე, ჰალაფის კულტურა, უძველესი ერიდუ, ჰაჯი მუჰამედი. მესოპოტამიის ადრესამინათმოქმედო მეურნეობის თავისებურებანი. მესოპოტამიის ადრესამინათმოქმედო კულტურის მიმართება ამიერკავკასიის შულავერ-შომუ თეფეს კულტურასთან. უბეიდის კულტურა, ჩრდილოეთ უბეიდის კულტურა, ურუკის კულტურა, გავრა XI, გვიანდელი ურუკის ხანა, ჯემდეთ-ნასრის ფენომენი.

ლიტერატურა:

Бонгард-Левин *et al.*, 1986, 42-70; Мунчаев/Мерперт 1981; Глонти *et al.*, 1975, 97; ლორთქიფანიძე 2002, 55-67; ჯაფარიძე 2003, 61-94; Oates 1972, 299-310; Perkins 1957*passim*; Fielden 1981, 159ff.; Behm-Blancke 1993; Kavtaradze 1983, 40-45; ჩიქოვანი 2010, 83-94.

12. ლევანტის, ანატოლიისა და ირანის ქალკოლითი (2 სალექციო + 4 სასემინარო საათი)

ლევანტი: სირია-ვილიკიის "ნეოლითი", ამუკი, ბიბლოსი, რას შამრა, ჰამა (მდ. ორონტზე), ტაბათ ელ-ჰამა, შუნა I, იერიქონი, იარმუკი, ბეერშება, თელ დასული, აბუ მატარი, ენგედი, მეგიდო, ეზდრელონი. ანატოლია: მერსინი, ჩათალ-ჰუიუქი-დასავლეთი, ჯან ჰასანი, ბეიჯესულთანი, ქუმ-თეფე. ირანი: თეფე სიალქი, ჰაჯი ფირუზი, პიჟდელი თეფე, დალმა თეფე, თეფე გიანი, თეფე ჰისარი, ტალი ბაკუნი, სუსა, ჯაფარაბადი, ჯოვი, ბენდებალი, გეოი თეფე, ჩეშმე ალი. წინა აზიის ქალკოლითური მასალის პარალელები სამხრეთ და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიურ ძეგლებში.

ლიტერატურა:

Бонгард-Левин *et al.*, 1986, 71-78, 80-84, 90-106; Burton-Brown 1951, 63-68; Иессен 1963, 12ff.; Мунчаев 1975, 120-129; Кавтарадзе 1983, 48-58; Garstang 1953; Braidwood/Braidwood 1935; Ахундов/Махмудова 2008; Lyonnet *et al.* 2009, 27-44.

13. საქალაქო რევოლუცია (2 სალექციო + 4 სასემინარო საათი)

საქალაქო რევოლუციის არსი. საქალაქო რევოლუციის განსხვავებული მოდელები და განვითარების ეტაპები. საქალაქო რევოლუციის თავისებურებები ახლო აღმოსავლეთში. ქალაქი-სახელმწიფოები.

ლიტერატურა:

Lamberg-Karlovsky/Lamberg-Karlovsky 1979, 210-214; Frangipane/Palmieri 1987, 295-318; Frangipane/Palmieri 1988, 287-668; Algaze 1989, 571-608; Weiss 1986; Young 1986.

14. მესოპოტამიის ადრეული ბრინჯაოს ხანა (2 სალექციო + 4 სასემინარო საათი)

თეფე გავრა VIII-VII, ნინევია V, თელ ბრაკი, ადრედინასტიური ხანა I, II, III, მარი, ურის სამეფო აკლდამები. ქალაქი-სახელმწიფოების ეტაპიდან ტერიტორიულ სახელმწიფოებზე გადასვლის პერიოდი.

ლიტერატურა:

Бонгард-Левин *et al.*, 1986, 68-70; Potts 1994*passim*; Burney 1977; Speiser 1935; Tobler 1950; Woolley 1934.

15. ანატოლიის, ლევანტიისა და ირანის ადრეული ბრინჯაოს ხანა (4 სალექციო + 8 სასემინარო საათი)

ტრანსიორდანია და პალესტინა ადრეული ბრინჯაოს ხანაში, იერიქონი III-II, მეგიდო XVIII, თელ არადი, ლაჰიში, აი, ჰაზორი, თელ-ბეით-მირსიმი, ხირბეთ-ვერაკის კულტურა. ეგვიპტისა და სირია-მესოპოტამიის ზეგავლენის მნიშვნელობა პალესტინის კულტურულ-ისტორიულ განვითარებაში. ტროა, იორთანის კულტურა, ბუიუქ გიულიუჯექის კულტურა, ჩრდილოეთ ანატოლია ადრეული ბრინჯაოს ხანაში. აღმოსავლეთ ანატოლიის `მტკვარ-არაქსის" კულტურა, ალაჯა ჰუიუქისა და ჰოროზ თეფეს სამეფო აკლდამები და მათი მიმართება ჩრდილო-დასავლეთ ვავკასიურ და ამიერკავკასიურ ყორღანული კულტურების მასალებთან. ალიშარი, ქიულ-თეფე, ბეიჯესულთანი, მაჰმათლარი. კაპადოკიური კერამიკის საკითხი. ანატოლიაში მეტალურგიის განვითარების თავისებურებანი, საზოგადოების განვითარების ანატოლიური მოდელი და მისი მიმართება სხვა მოდელებთან. სუსა D, შაჰ ჰუსეინი, შაჰი ტუმში, თალი-იბლისი, თეფე ჯემშიდი, გეოი თეფე K, თეფე სიალქი III-IV, თეფე ჰისარი, თიურენგ თეფე, შაჰ თეფე. ჩრდილო-დასავლეთ ირანის ადრეული ბრინჯაოს ხანის კულტურა და მისი მიმართება ამიერკავკასიურ-აღმოსავლურანატოლიურ კულტურებთან.

პირველი სახელმწიფო ირანის ტერიტორიაზე – ელამი. ამიერკავკასიის მტკვარ-არაქსის კულტურის ადგილი ადრეული ბრინჯაოს ხანის ახლო აღმოსავლეთის ერთიან კულტურულ სისტემაში.

ლიტერატურა:

Бонгард-Левин *et al.*, 1986, 78f., 84-90, 106-118; ჯაფარიძე 1976; ქავთარაძე 2006, 107-126; Amiet 1979, 198ff.; Burney 1958, 169-207; Burney 1976, 98ff.; Burney 1993. 311-317; ჯაფარიძე 2003, 96-124; ლორთქიფანიძე 2002, 68-82; Hood 1951, 119ff.; Orthmann 1963; Koşay 1944; Koşay 1951; Mellaart 1966; Özgüç/Akok 1958; Palmieri 1981, 104-108; Lamberg-Karlovsky/Kohl 1971, 15ff.; Stronach 1957; Young 1969; Arne 1945; Schmidt 1937; Weiss/Young 1975, 1-17; Sagona 1984; Yakar 1985; Yalçın *et al.* 2008.

16. ახლო აღმოსავლეთის პერიფერია ქალკოლითისა და ადრეული ბრინჯაოს ხანაში (ეგვიპტე, არაბეთის ნახევარკუნძული, ავღანეთი, ეგვიპტე და ბალკანეთი) (1 სალექციო + 2 სასემინარო საათი)

მიმოხილვა.

შეფასება:

დასწრება	10%
კოლოქვიუმში მონაწილეობა	30%
პრეზენტაცია სემინარზე	25%
საბოლოო გამოცდა	35%
საბოლოო შეფასება	100%

სავალდებულო ლიტერატურა:

ო. ჯაფარიძე, ა. ჯავახიშვილი. უძველესი მინათმოქმედი მოსახლეობის კულტურა საქართველოს ტერიტორიაზე. თბილისი, 1971.

Т. И. Ахундов, М. А. Махмудова. Южный Кавказ в кавказско-переднеазиатских этнокультурных процессах IV тыс. до н.э. Баку, 2008.

Г. М. Бонгард-Левин, Д. В. Деопик, А. П. Деревянко, С. Р. Кучера, В. М. Массон. Археология Зарубежной Азии. Москва, 1986.

В. М. Массон. Средняя Азия и Древний Восток. Москва-Ленинград, 1964.

Дж. Мелларт. Древнейшие Цивилизации Ближнего Востока. Москва, 1986.

J. Mellaart. Earliest Civilizations of the Near East. London, 1965.

J. Mellaart. The Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Near East and Anatolia. Beirut, 1966.

J. Mellaart. The Neolithic of the Near East. London, 1975.

H. J. Nissen. The Early History of the Ancient Near East 9000-2000 BC. Chicago, London, 1988.

J. Yakar. The Later Prehistory of Anatolia: the Late Chalcolithic and Early Bronze Age. Oxford, 1985. BAR Internat. Series 268.

Ü. Yalçın, H. Özbal, A. G. Paşamehmetoğlu. Ancient Mining in Turkey and the Eastern Mediterranean. Ankara, 2008.

დამატებითი ლიტერატურა:

ო. ლორთქიფანიძე. ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან. თბილისი, 2002.

გ. ქავთარაძე. პალესტინის, ანატოლიისა და ამიერკავკასიის ადრეული ბრინჯაოს ხანის კულტურათა ქრონოლოგიური ურთიერთმიმართების საკითხისათვის, – დ. ბააზოვის სახელობის საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის შრომები, IV. თბილისი, 2006.

ირ. ღამბაშიძე, გ. მინდიაშვილი, გ. გოგოჭური, ვ. ვახიანი, ი. ჯაფარიძე. უძველესი მეტალურგია და სამთო საქმე საქართველოში. ძვ. წ. VI-III ათასწლეულებში. თბილისი, 2010.

გ. ჩიქოვანი. აღმოსავლეთ საქართველოს ადრესამინათმოქმედო კულტურათა შესწავლის საკითხები, – ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში, № 19, 2010.

ო. ჯაფარიძე. ქართველ ტომთა ეთნიკური ისტორიის საკითხისათვის. თბილისი, 1976.

ო. ჯაფარიძე. საქართველოს ისტორიის სათავეებთან. პირველყოფილი ეპოქა. თბილისი, 2003.

Н. О. Бадер. Раннеземледельческое поселение Телль-Сотто (по раскопкам 1971, 1973-1974 гг.), – Советская Археология, 1975, № 4.

Ю. В. Бромлей (Отв. ред.). История Первобытного Общества. Эпоха Первобытной Родовой Общины. Москва, 1986

Глонти Л. И., Джавахишвили А. И., Кигურაძე Т. В. Антропоморфные фигурки Храмы Диди гора, – Вестник Государственного музея Грузии, т. XXXI-B, 1975.

А. А. Иессен. Кавказ и Древний Восток в IV и III тысячелетиях до нашей эры, – Краткие Сообщения, № 93, 1963.

Г. Л. Кавтараძე. К хронологии эпохи энеолита и бронзы Грузии. Тбилиси, 1983.

Р. М. Мунчаев, Н. Я. Мерперт. Раннеземледельческие поселения Северной Месопотамии. Москва, 1981.

Р. М. Мунчаев. Кавказ на Заре Бронзового Века. Москва, 1975.

Я. Я. Рогинский, М. Г. Левин. Антропология. Москва, 1963.

G. Algaze. The Uruk Expansion: Cross-Cultural Exchange in Early Mesopotamian Civilization, – Current Anthropology, vol. 30, no. 5, 1989.

- P. Amiet. *Archaeological Discontinuity and Ethnic Duality in Elam, – Antiquity*, vol. LIII, 1979.
- T. J. Arne. *Excavations at Shah Tepe, Iran*. Stockholm, 1945.
- M. R. Behm-Blancke. *Einige Überlegungen zum Ende des Späten Urukzeit an Euphrat und Çağçağ*. In: *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and Its Neighbors, Studies in Honor of Nimet Özgüç*. M. J. Mellink, E. Porada, T. Özgüç (eds.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
- J. Bordaz. *The Suberde Excavations, Southwestern Turkey, – Türk Arkeoloji Dergisi*, cilt 17, 1968.
- R. J. Braidwood, L. S. Braidwood. *Excavations in the Plain of Antioch, I*. Chicago, 1960.
- R. J. Braidwood, B. Howe. *Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan*. Chicago, 1960.
- C. A. Burney. *Haftavan Tepe and Early Settlement Patterns in North-West Iran*. In: *Problems in Economic and Social Archaeology*. G. de G. Sieveking, I. H. Longworth, K. E. Wilson (eds.). London, 1976.
- C. A. Burney. *From Village to Empire*. Oxford, 1977.
- C. A. Burney. *Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age, – Anatolian Studies*, vol. VIII, 1958.
- R. J. Braidwood. *Prehistoric Man*. Chicago, 1967.
- C. A. Burney. *Arslantepe As a Gateway to the Highland: a Note on Periods VI A-VI D*. In: *Between the Rivers and Over the Mountains, Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata*. M. Frangipane, H. Hauptmann, M. Liverani, P. Matthiae & M. Mellink (eds.), Rome, 1993.
- T. Burton-Brown. *Excavations in Azarbaijan, 1948*. London, 1951.
- K. Butzer. *Physical Conditions in Eastern Europe, Western Asia and Egypt before the Period of Agriculture and Urban Settlement*. Cambridge, 1965.
- J. R. Caldwell. *Taal-i-Iblis and the Beginnings of Copper Metallurgy in the Fifth Millennium, – Archaeologia Viva*, vol. I, no. I, 1968.
- H. Çambel, R. J. Braidwood. *An Early Farmer Village in Turkey, – Scientific American*, vol. 222, no. 3, 1970.
- G. Clark, S. Piggott. *Prehistoric Societies*. London, 1965.
- H. H. Coghlan. *Notes on the Prehistoric Metallurgy of Copper and Bronze in the Old World*. Oxford, 1951.
- G. Contenau, R. Ghirshman. *Fouilles du Tepe-Giyan près de Néhavand 1931 et 1932*. Paris, 1935.
- R. C. Dougherty, J. Caldwell. *Evidence of Early Pyrometallurgy in the Kerman Range in Iran, – Science*, vol. 153, 1966.
- U. Esin. *Early Copper Metallurgy at the Pre-Pottery Site of Aşıklı*. In: *Readings in Prehistory. Studies Presented to Halet Çambel*. Istanbul, 1995.
- K. Fie1den. *A Late Uruk Pottery Group from Tell Braq, – Iraq*, vol. XLVIII, 1981.

- M. A. Frangipane, A. Palmieri. Perspectives on Proto-Urbanization in Eastern Anatolia: Arslantepe (Malatya), – *Origini*, vol. 12, no. 2, 1988.
- M. Frangipane, A. Palmieri. Urbanisation in Perimesopotamian Areas, the Case of Eastern Anatolia. In: *Studies in the Neolithic and Urban Revolutions*. L. Manzanilla (ed.). Oxford, 1987. BAR Internat. Series 349.
- J. Garstang. *Prehistoric Mersin*. Oxford, 1953.
- Fr. Hole, K. V. Flannery, J. A. Neely. *Prehistory and Human Ecology of the Deh Luran Plain. An Early Village Sequence from Khuzistan, Iran*. Ann Arbor, 1969.
- S. Hood. *Excavations at Tabara el Akrad, – Anatolian Studies*, vol. 1, 1951.
- P. S. de Jesus. *The Development of Prehistoric Mining and Metallurgy in Anatolia*. Oxford, 1980.
- G. L. Kavtaradze. The Importance of Metallurgical Data for the Formation of Central Transcaucasian Chronology. In: *The Beginnings of Metallurgy. Proceedings of the International Conference "The Beginnings of Metallurgy", Bochum 1995*. Edited by A. Hauptmann, E. Pernicka, Th. Rehren and U. Yalçin. *Der Anschnitt, Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau, Beiheft 9. Veröffentlichungen aus dem Deutschen Bergbau-Museum, Nr. 84*. Bochum: Deutsche Bergbau-Museum, 1999, pp. 67-101.
- K. M. Kenyon. *Beginning in Archaeology*. London, 1952.
- D. Kirkbride. *Umm Dabaghiyah 1971, – Iraq*, vol. XXXIV, 1972.
- H. Z. Koşay. *Ausgrabungen von Alaca Höyük*. Ankara, 1944.
- H. Z. Koşay. *Les fouilles d'Alaca Höyük*. Ankara, 1951.
- C. C. Lamberg-Karlovsky, P. L. Kohl. The Early Bronze Age of Iran As Seen from Tepe Yahia, – *Expedition*, vol. 13, no. 3-4, 1971.
- C. C. Lamberg-Karlovsky, M. Lamberg-Karlovsky. An Early City in Iran. In: *Hunters, Farmers and Civilizations: Old World Archaeology. Readings from «Scientific American»*. San Francisco, 1979.
- B. Lyonnet, T. Akhundov, K. Almamedov, L. Bouquet, A. Courcier, B. Jellilov, F. Huseynov, S. Loute, Z. Makharadze, S. Reynard. Late Chalcolithic Kurgans in Transcaucasia. The Cemetery of Soyuq Bulaq (Azerbaijan). In: *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan, Band 40*, 2008. Berlin, 2009.
- J. Mellaart. *Çatal Hüyük. A Neolithic Town in Anatolia*. London, 1967.
- J. Mellaart. *Hacilar*, vol. I-II. London, 1970.
- S. Mithen. *After the Ice. A Global Human History, 20,000-5000 BC*. London, 2003.
- P. R. S. Moorey. The Archaeological Evidence for Metallurgy and Related Technologies in Mesopotamia c. 5500-2100 BC, – *Iraq*, vol. 44, 1982 : 13–38.
- J. D. Muhly. Copper and Tin. *Transactions of the Connecticut Academy of Arts and Sciences*, vol. XLIII. New Haven, 1973.
- J. Oates. Prehistoric Settlement Patterns in Mesopotamia. In: *Man, Settlement and Urbanism*. London, 1972.

- W. Orthmann. Die Keramik der frühen Bronzezeit aus Inneranatolien. Berlin, 1963.
- M. Özdoğan. Neolithic in Turkey. The Status of Research. In: Readings in Prehistory. Studies presented to Halet Çambel. Istanbul, 1995.
- T. Özgüç, M. Akok. Horoztepe. An Early Bronze Age Settlement and Cemetery. Ankara, 1958.
- A. Palmieri. Excavations at Arslantepe (Malatia), – Anatolian Studies, vol. XXXI, 1981.
- A. L. Perkins. The Comparative Archaeology of Early Mesopotamia. Studies in Ancient Oriental Civilizations, no. 25. Chicago, 1957.
- T. Potts. Mesopotamia and the East. An Archaeological and Historical Study of Foreign Relations ca. 3400-2000 BC. Oxford 1994.
- A. G. Sagona. The Caucasian Region in the Early Bronze Age. Oxford 1984. BAR Internat. Series 214.
- E. F. Schmidt. Excavations at Tepe Hissar, Damghan. Philadelphia, 1937.
- E. A. Speiser. Excavations at Tepe Gawra, vol. I. Philadelphia, 1935.
- D. B. Stronach. The Development and Diffusion of Metal Types in Early Bronze Age Anatolia, – Anatolian Studies, vol. VII, 1957.
- A. J. Tobler. Excavations at Tepe Gawra. Philadelphia, 1950.
- H. Weiss. The Origins of Cities in Dry-Farming Syria and Mesopotamia in the Third Millennium BC. Guidford, Conn., 1986.
- C. L. Woolley. Ur Excavations, vol. II. The Royal Cemetery. Oxford, 1934.
- T. C. Young, Jr. Excavations at Godin Tepe. Ontario, 1969.
- T. C. Young, Jr. Godin Tepe VI/V and Central-Western Iran at the End of the Fourth Millennium. In: Jamdet Nasr Period or Regional Style. U. Finkbeiner, W. Rollig (eds.). Wiesbaden 1986.

სწავლის შედეგი: შეძენილი ცოდნის შედეგად, სტუდენტი უკეთესად გაერკვევა მსოფლიოს წინაისტორიული (და შესაბამისად აგრეთვე ისტორიული თუ თანამედროვე) განვითარების საერთო პროცესებში და შესაძლებლობა ექნება ადეკვატურად განსაზღვროს აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთისა და ზოგადად ამიერკავკასიის ისტორიულ-კულტურული ადგილი გლობალური ხასიათის მოვლენებში; კურსის გავლის შემდეგ მას ექნება საკმარისი ცოდნა მაგისტრატურის პროგრამის დასაუფლებლად.

გ. ქავთარაძე
ისტ. მეცნ. დოქტორი

ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის მთავარი
მეცნიერი თანამშრომელი

05.08.2010